

Profesor
dr LAZAR PEJIĆ

Tendencije u tehničko-tehnološkom razvoju i odnos razvijenih prema zemljama u razvoju

I

Sadašnja ekonomska situacija u svetu i energetska kriza, koja je dobila svetske razmere, pojačali su interes stručnjaka za odnos tehničko-tehnološkog razvoja i odbrambenih priprema. O tome se zadnjih godina pišu različite studije, monografije, članci i drugi radovi, izrađuju projekti i analize, a i knjige koje obiluju podacima iz ove oblasti. Uticaj energetske krize i tehničko-tehnološkog razvoja na odbranu i ekonomski razvoj danas je veoma značajan za koncepciju i doktrinu odbrane, izbor tehnike i druge strategijske odluke.

Sve su češća mišljenja da je budući oružani sukob nerazumno svesti isključivo na međusobno suprotstavljanje supersila interkontinentalnim raketama. Isto tako, sve više raste uverenje o mogućnosti različitih konvencionalnih i kombinovanih sukoba korišćenjem različite tehnologije i tehnike za masovno uništavanje, uz mnogobrojne pokrete trupa, brze manevre, angažovanje brojnih transportnih sredstava, ogromnih količina materijala, industrijskih potencijala i rezervi, kao i uz usmeravanje privrednog razvoja i razvoj nove sve racionalnije tehnike.¹

U industrijski razvijenim kapitalističkim zemljama, posebno u SAD, sve se više razvijaju krupne korporacije, koje su u mogućno-

¹ H. Bucknell: *Energy and the National Defence*, 1981, str. 122.

sti da utiču na privredna kretanja, tržište i cene, pa čak i da ih kontrolišu, raspoložujući ogromnim istraživačkim i materijalnim potencijalima s kojim prodiru u različite oblasti vojne tehnologije. One su sve više pod uticajem tzv. tehnostrukture, odnosno tehničke ili stručne superstrukture, koja obuhvata čitavu njihovu organizaciju sa sve većim uticajem, često negativnim, koji se u SAD ogleda u državno-monopolitičkoj sprezi. Kao rezultat takvih kretanja javljaju se i tzv. transnacionalne korporacije, koje svojim uticajem, strategijom razvoja, profitom i mogućnošću investiranja i zapošljavanja sprovode svoju sopstvenu politiku razvoja širom sveta.

Pored razvojnih potencijala i stalne pomoći država, značajan činilac koji utiče na vojne doktrine supersila je promena vojne tehnologije naročito posle 1945. godine, koja se ponavlja svakih 4 do 5 godina.² U posleratnom periodu, osim atomske i hidrogenske bombe, pojavile su se rakete na čvrsta i tečna goriva, atomske podmornice, vođene rakete, kompjuterski i elektronski sistemi, krstareće rakete, vozila sa različitim namenama itd. Usled ogromnih promena u razornoj snazi sredstava menjala su se i shvatanja ljudi. Međutim, još uvek nisu dovoljno uzeta u obzir dostignuća genetičkog inženjerstva i biotehnologije, čija upotreba može imati značajne efekte.

Ogromni naponi supersila u tehnološkom razvoju uz velike iznose njihovih vojnih budžeta, promenili su i strategije vojnih saveza. Na primer, sada se u NATO postavlja pitanje mogućnosti pokrivanja vojnih izdataka tog saveza i američkog »kišobrana« ili samostalnog razvoja vojne tehnologije evropskih članica, što utiče na ekonomsko blagostanje tih zemalja.³ Glavni problem svodi se na činjenicu da bi pri oružanom sukobu uz ispaljivanje balističkih projektila takav sistem možda i funkcionisao. Međutim, procenjuje se da bi pri konvencionalnom sukobu američka intervencija bila otežana zbog udaljenosti glavnih američkih snaga od područja mogućih ratnih operacija, i stigle bi tek pošto bi sovjetske snage postigle odlučujuću premoć.⁴

Prema mišljenju švedskih autora,⁵ savremeni tehničko-tehnološki razvoj, s obzirom na njegovu složenost, otvorio je mnoge nove dileme. Pre svega, to je razumevanje savremenog bojnog polja usled ogromnog skoka u razvoju vojne tehnike i tehnologije, koji je

² O. Kahn: *On Thermonuclear War*, 1960.

³ J. Noguee i R. Donaldson: *Soviet Foreign Policy Since World War II* 1981, str. 12.

⁴ Isto, str. 14.

⁵ L. Wallin: *War in Europe*, Stockholm, 1982, str. 130.

posebno izražen u poslednjoj deceniji. Iako, po njihovom mišljenju, nuklearna strategija velikih sila predstavlja strategiju zastrašivanja, protivnuklearna odbrana je posebno značajna. Međutim, razvoj konvencionalnog naoružanja zahteva, takođe, jačanje odbrane malih zemalja, posebno protiv tenkovske i protivvazdušne odbrane. To pokazuje da nova tehnika i tehnologija nameću nove pristupe u rešavanju problema odbrane i nove napore u sagledavanju budućeg razvoja ukupnog odbrambeno-zaštitnog sistema.

Američki ekonomisti i danas strahuju od krize slične onoj koja je bila 1929. do 1933. godine. Takođe, to je značajno uticalo i na američku vojnu doktrinu u poslednjoj deceniji. Sa ekonomskog stanovišta i privredno-razvojne strategije ta doktrina je polazila od postkejnzijanske ekonomije, odnosno povećanja vojnih rashoda kojima je trebalo povećati zaposlenost i sprečiti pojavu krize hiperprodukcije. Iako je povećanju zaposlenosti i jačanju privrednih aktivnosti dat prioritet, ipak, postkejnzijanske ideje su u velikoj meri uticale na povećanje američkih vojnih snaga, a u izvesnoj meri i u nekim evropskim zemljama. Pojava »reganomije«, odnosno neoklasičnih i monetarističkih koncepcija o racionalizaciji privreda SAD i zemalja Zapadne Evrope stvorile su i mnoge nove dileme o budućoj strategiji privrednog razvoja, a takođe i o strategiji odbrane, korišćenju tehnologije i politici naoružavanja. Zbog toga se sada u NATO vodi rasprava o tome da li je američki naučni, tehnološki i atomski zaštitni »kišobran« dovoljan, ili rešenja treba tražiti u samostalnom razvoju vojne tehnike i tehnologije evropskih članica.⁶ Međutim, postavlja se pitanje: da li ekonomski, tehnološki i naučni potencijal ovih zemalja može to da omogućiti; da li može takav tehnološki sistem u slučaju promene osnovne strategije NATO opstati i osigurati bezbednost tih zemalja; i da li promena strategije utiče na značaj ovih zemalja u okviru NATO?

Iz toga proizlazi još jedna dilema: da li u korišćenju vojne tehnike i tehnologije, i u upotrebi ukupnih snaga, presudnu ulogu treba da ima njihov kvantitet ili kvalitet? Kejnzijanske ideje od četrdesetih do polovine šezdesetih godina su, takođe, prednost davale kvalitetu, ali je bitno obeležje američke vojne tehnologije bila masovnost sredstava. Neoklasične ideje o racionalizaciji američke privrede i koncept »reganomije« predstavlja izrazitu orijentaciju na kvalitet. Stoga se može očekivati veće korišćenje kvalitetne vojne tehnologije, uz smanjenje ili racionalno korišćenje ostale.⁷

⁶ G. Harris-Jenkins: *Armed Forces and the Welfare Sociates. Challenges in the 1980s*, London, 1982, str. XV+218.

⁷ Isto, str. 6 i 7.

Stabilizirajući i destabilizirajući uticaj novih tehničkih dostignuća je poseban problem u strategijama supersila. Novi sistemi, naročito elektronski i drugi koji pojačavaju prvi strateški udar ili oni koji označavaju uvođenje novih oružja i tehničku superiornost, imaju dvostruki značaj: u strategijama zastrašivanja oni imaju stabilizirajuću ulogu, jer smanjuju mogućnost njihove stvarne upotrebe pošto postoji mogućnost obostranog uništenja; i uvođenje tih sistema podstiče nova istraživanja i izaziva pojavu novih, čime se povećava opasnost a to je nepoželjan element koji zahteva dalji naučno-tehnološki razvoj.

Izuzetno je značajan i razvoj novih strateških defanzivnih oružja. Dosadašnji razvoj vojne tehnologije karakterisao se razvojem ofanzivnih oružja, sredstvima masovnog uništavanja i sredstvima za strateške udare, koja su u strategiji zastrašivanja imala važnu ulogu. Međutim, poslednjih godina razvoj vojne tehnologije karakteriše razvoj defanzivnog oružja koje treba da parira ofanzivnom oružju. Ti defanzivni sistemi menjaju koncepcije supersila o stvaranju novih ofanzivnih oružja (srednjeg dometa). Stoga su poslednjih decenija oni bili podsticaj za iznalaženje novih oružja velike razorne snage, novih elektronskih sistema za navođenje, otkrivanje i osmatranje, kao i za druga naučno-tehnička dostignuća. Međutim, defanzivna tehnologija, povećava opasnost od sukoba supersila, naročito ako se sa doktrine zastrašivanja pređe na doktrinu konačne pobede i to u svetskim razmerama.

U osamdesetim godinama ovog veka u zemljama članicama NATO, posebno u SAD i Velikoj Britaniji, očigledni su različiti ekonomski problemi koji se ispoljavaju i u unutrašnjim i međunarodnim okvirima. Na primer, u američkoj privredi je sve veća inflacija, niska produktivnost rada, mala stopa privrednog rasta i sve slabija konkurentna moć na međunarodnom tržištu. Poverenje američkog naroda u sposobnost administracije da ispuni svoje obaveze na ekonomskom planu opada. Čak i američki autori ističu da je sposobnost SAD u realizaciji svojih interesa u različitim delovima sveta opala, posebno na Srednjem istoku i u Jugoistočnoj Aziji, dok su odbrambena moć zemlje i njena spoljna politika bili sasvim neadekvatni da se suprotstave takvom stanju.⁸ Nepodudaranje stavova sa SSSR-om o ograničenju strateškog nuklearnog naoružanja i energetska kriza pogoršali su položaj SAD i stvorili potrebu za

⁸ Videti: J. A. Pechman, ed.: *Setting National Priorities. Agenda for the 1980.s*, Vašington, 1980, str. XIII+563.

zdravom ekonomijom i novim putevima ekonomskog razvoja.⁹ Boj-
kot izvozom nafte u 1973. godini i prekid iranskih isporuka još su
više istakli američku zavisnost od uvoza nafte. Prema mišljenju
američkih ekonomista, produžavanje inflacije obara privrednu ak-
tivnost, snižava vrednost i paritet dolara i stvara nepovoljnu eko-
nomsku situaciju. Orijentacija na konzerviranje domaćih izvora
energije paralisala je ekonomsku aktivnost SAD. To je sputavalo
ekonomski rast, a domaće ekonomske mogućnosti bile su znatno og-
raničene ekonomskim razvojem i restrikcijama u prekomorskim
zemljama, uz mogućnosti prekida ekonomskih odnosa na raznim
stranama.

To je uticalo na brojne zemlje, a posebno na SAD i SR Nemač-
ku da se orijentišu na novu tehnološku strategiju kojom će se obez-
bediti štednja energije i smanjenje zavisnosti od uvoza nafte. Usled
novih tehnoloških dostignuća, koja će, nesumnjivo, dovesti i do od-
ređenih promena u međunarodnim ekonomskim odnosima, već po-
četkom 1984. godine oseća se smanjenje te zavisnosti. Osim
toga, u toku je tzv. četvrta tehnološka revolucija koja se sastoji u
masovnom uvođenju u upotrebu elektronske opreme i sistema, koji
donose znatne uštede u mnogim sektorima. Umesto ekonomskog se-
paratizma, tehnološki razvoj je nametnuo strategiju jačanja među-
narodne razmene uz *obavezno uravnoteženje* bilansa plaćanja, ka-
ko bi se na taj način amortizovali naftni udari koji bi se pojavili u
osamdesetim godinama. Međutim, uravnoteženje bilansa plaćanja
se još ne ostvaruje i biće teško ostvarljivo.

Glavni doprinosi u oblasti elektronike koncentrišu se na maksi-
malno iskorišćenje softver (software) tehnike, odnosno na razvoj
programskih mogućnosti gde je to moguće. To dovodi do smanjenja
primene hardver (hardware) tehnike i njeno svođenje u adekvatne
okvire što znači da kompjuteri mogu da se ugrađuju i u manje siste-
me, čime oruđa dobijaju veću preciznost i druge prednosti.

Nova tehnološka dostignuća u oblasti razvoja i proizvodnje no-
vih oružja rezultat su interdisciplinarnog pristupa, odnosno anga-
žovanja stručnjaka iz različitih nauka: vojnih, ekonomskih, tehnič-
kih i drugih. Nova tehnologija je dovela do mnogih promena u alo-
kaciji finansijskih resursa i do povećanja rashoda u istraživanju,
naročito u elektronici.

Podaci pokazuju da je industrija u SAD realizovala oko 70 od-
sto programa, dok su univerziteti realizovali svega oko 3 odsto. Me-
đutim, najveći izdaci nisu bili za fundamentalna istraživanja, već

⁴ Uvodna studija J. A. Pechmana u istom zborniku, str. 2.

za razvoj i primenu projekata (55,8%), dok su izdaci za upravljanje i operacione sisteme razvoja iznosili oko 28,3 odsto. Kopnena vojska je učestvovala u rashodima sa 21,2 odsto, mornarica sa 35,4 odsto, a avijacija sa 36 odsto. Naučni i tehnološki programi učestvovali su sa 19,9 odsto, strateški sa 18,6 odsto, taktički sa 41,6 odsto, informisanje i komunikacije sa oko 5,3 odsto, a snabdevanje, razrada postojećih programa i upravljanje sa 14,6 odsto itd.¹⁰

U razvoju savremene vojne tehnike i tehnologije interesantno je napomenuti da su komercijalni i politički efekti postali dominantniji nego ranije. Jedna vrsta transfera tehnologije, koja se realizuje putem politike prodaje najmodernijih oružja i koja je postala elemenat globalnih strategija i to ne samo supersila već i nekih drugih zemalja, nova je pojava. Nasuprot toj tendenciji, transfer vojne i vrhunske civilne tehnologije od sredine 70-tih godina prestao je da bude strogo kontrolisana sfera. Međutim, ne radi se samo o sve manjem uvažavanju restrikcija konvencionalnog naoružanja, što dovodi do njegovog širenja, već i o tome da se uz tu pojavu stvara kadrovska i tehnološka zavisnost mnogih zemalja u razvoju koje ne raspolažu odgovarajućim kadrovskim potencijalima.

Očekivano smanjenje potrošnje nafte, prirodnog gasa i nekih drugih sirovina, a povećanje potrošnje elektroenergije i nuklearne energije dovešće do promene strateške pozicije zemalja istaknutih proizvođača nafte. Najveći problem u korišćenju moderne tehnologije u tim zemljama je nedovoljan kadrovski potencijal i to ne samo u kreiranju nove tehnike već i u eksploataciji postojeće. To se pokazalo kao značajan činilac i to ne samo kada se radi o znanju već i o korišćenju znanja. Iskustva iz drugog svetskog rata to i pokazuju. Tako, na primer, u Sredozemlju su jedinice italijanske mornarice, koje su bile poznate po velikoj brzini i manevarskoj moći, pokazale mnoge nedostatke. Uglavnom, zbog rđavog održavanja, italijanske krstarice nisu mogle da postignu veću brzinu u operativnim zonama od 32 do 34 čvora (na probnoj vožnji i preko 40), dok su britanski brodovi sa brzinama na probnoj vožnji od 35 čvorova, uz dobro održavanje održavali tu brzinu i u najtežim uslovima. Prema tome, savremena tehnika koja je osjetljivija traži i odgovarajući kadar za eksploataciju i održavanje, što je donekle za mnoge zemlje ograničavajući činilac.

Savremena tehnika je efikasna, ali i veoma osjetljiva pa zahteva posebne temperaturne i klimatske uslove i precizno održavanje. Ko-

¹⁰ F. A. Long i J. Reppy: *The Genesis of New Weapons. Decision Making for Military Research and Development*, Njujork 1980, str. 89.

rišćenja tehnika u Foklandskom ratu upravo je to i pokazala. Brze i moćne jedinice britanske flote, namenjene za moderan nuklearni sukob ili sukob visokih tehnologija, koje brzinom i manevrom treba da izbegnu ili uzvrate udarac, stradale su od raketa *Eskose* upravo zato što im je bio smanjen oklop da bi se povećala brzina, i tako bile nezaštićene od klasičnog oružja. Prema nekim procenama klasični razarači koje je Velika Britanija imala u drugom svetskom ratu ili lake krstarice verovatno ne bi bile lako uništene jer imaju snažnu konstrukciju i čvrst oklop, ali bi u sukobu sa najmodernijom tehnologijom bile nemoćne. Slično je bilo i sa upotrebom modernih oklopnih jedinica u avganistanskim brdima koje su zbog male elevacije cevi bile neefikasne pa se pojavila potreba njihove zamene starijim modelima.

To pokazuje da su iskustva iz savremenih sukoba dragocena ne samo za upotrebu starijih tipova sredstava ratne tehnike već i novijih. Međutim, u razvoju nove tehnike i tehnologije zemlje u razvoju se ne mogu u svemu ugledati na razvijene zemlje jer su one, pogotovu supersile, u razvoju sopstvene tehnike i tehnologije uvek imale u vidu svoj međusobni ili svetski sukob, pa su tome podešavale i svoju vrhunsku tehniku i tehnologiju. Za zemlje u razvoju oslanjanje na sopstvene snage u tehničko-tehnološkom razvoju mora biti trajno opredeljenje, a strategija njihove odbrane mora presudno uticati na izbor njihove vojne tehnike i tehnologije.

II

Tendencije u razvoju i primeni nove tehnike i tehnologije utiču na odnos razvijenih zemalja i zemalja u razvoju koji se različito ispoljava, posebno u oblasti prodaje oružja i transfera savremene tehnike i tehnologije. Opšte je mišljenje da se prodaji oružja ne posvećuje dovoljno pažnja, naročito prodaji konvencionalnog u odnosu na nuklearno i strateško oružje. Međutim, prodaja oružja je sve značajniji problem u odnosima između velikih sila i njihovoj troj u naoružavanju, kao i u odnosima razvijenih i zemalja u razvoju. Tu je posebno značajan transfer oružja i vojne opreme, pri čemu se posebno ističu konkurencija isporučilaca, problemi privrednog razvoja, regionalnih odnosa i ekonomskog i vojnog potencijala pojedinih zemalja u razvoju, kao i vojno-politički odnosi u regionu gde se zemlja nalazi. Najveći isporučioци oružja i vojne opreme su: SAD 39 odsto, SSSR 29 odsto, SR Nemačka, Velika Britanija i Francuska zajedno 17 odsto, ostale razvijene zemlje 11 odsto, a zemlje u

razvoju isporučuju svega oko 4 odsto.¹¹ Obim izvoza oružja porastao je od 9,4 milijardi dolara u 1969. na 19,1 milijarda dolara u 1978. godini prema konstantnim cenama iz 1977. godine.¹² Zanimljivo je da su se najviše izvozili tenkovi i samohodni topovi, a zatim oklopna kola i avioni. U periodu od 1972. do 1976. godine u izvozu tenkova dominirao je SSSR (8.570 kom.) u odnosu na SAD (6.110 kom.), dok su ostale razvijene zemlje s njima održavale ravnotežu samo u izvozu konvencionalne avijacije i helikoptera. Poslednjih godina kao isporučiooci oružja javljaju se i pojedine zemlje u razvoju, ali u izvozu vrhunske tehnologije posebno elektronike, i dalje dominiraju najrazvijenije.¹³

Međutim, veoma je važno za zemlje u razvoju da utvrde koliko će njihov prodor u vrhunsku vojnu tehniku i tehnologiju iscrpljivati njihov ekonomski potencijal. U srednje razvijenim zemljama takvi naponi, naročito u oblastima u kojima se time podiže tehnička kultura kadra i vrše tehnološki prodori u industriji (elektronika, proizvodno mašinstvo, održavanje opreme itd.) mogu uticati na podizanje opšteg tehničko-tehnološkog nivoa zemlje. Iskustva nekih zemalja u razvoju pokazuju da uštede od izvoza naoružanja nisu bile korišćene za razvoj. Tehničko-tehnološki razvoj zemalja u razvoju javljao se kao osnova njihovog ekonomskog razvoja, ali i kao sredstvo pritiska pojedinih razvijenih zemalja stvaranjem ekonomske, političke i tehničko-tehnološke zavisnosti. Na osnovu savremenih vojno-političkih kretanja ne može se precizno utvrditi pravac budućeg razvoja vojne industrije u zemljama u razvoju i prodaji naoružanja kao i način na koji će se to odraziti na njihov ukupni razvoj. Moguće je ukazati na potrebu usmeravanja tehničko-tehnološkog razvoja ka daljem društveno-ekonomskom razvoju. U tom smislu, zemlje u razvoju moraju maksimalno koristiti rezultate nauke i tehničko-tehnološkog razvoja u svojim pripremama za odbranu i sveobuhvatno sagledavati uticaj tog razvoja na razvoj i proizvodnju oružja i vojne opreme kao i na promene u ratnoj veštini.¹⁴

Uvoz moderne tehnologije u zemljama u razvoju podstiče brojne zahteve razvijenih zemalja za kontrolom tokova moderne vojne tehnologije, posebno elektronske opreme i naoružanja. Ponekad su ti

¹¹ ACDA, *World Military Expenditures and Arms Transfers*, 1968—77, str. 10.

¹² Isto, str. 117.

¹³ L. J. Pierre: *The Global Politics of Arms Sales*, Princeton 1982, str. 303.

¹⁴ Videti: general-pukovnik P. Gračanin, Uvodno izlaganje na okruglom stolu »Tehničko-tehnološki razvoj i odbrambene pripreme društva«, »Vojno delo« 1/84, str. 22.

zahtevi motivisani i humanim ciljevima, ali češće različitim vojno-političkim interesima, jer moderna tehnologija povećava rizik gubitaka u eventualnom ograničenom sukobu. Takvi sukobi, u kojima prema ranijim teorijama treba da se upotrebljava samo konvencionalno naoružanje, danas bi mogli dovesti i do ograničene upotrebe nekonvencionalnog naoružanja, što se u ranijim koncepcijama nije predviđalo.¹⁵ Tu se postavlja i problem do koje granice bi se to naoružanje moglo koristiti i pitanje globalne strategije odbrane svake zemlje uz izbor obima i nivoa tehnologije u skladu sa potrebama i mogućnostima. U mnogim zemljama u razvoju značajan ograničavajući činilac uvođenja i primene nove tehnologije, pre svega su kadrovi. To treba imati na umu, posebno zbog toga što se smatra da glavna područja moderne tehnologije zahtevaju specijaliste i stručnjake i to: razvoj mikroprocesora i mikrokompjutera; industrijska i vojna robotika; telekomunikacijski sistemi i nova tehnologija koja omogućava brzo proticanje i korišćenje informacija. Osim toga, promene koje nastaju u strukturi radne snage svake zemlje jačaju potencijale za eksploataciju savremene tehnologije u svim oblastima, pa i vojno-tehničkoj.¹⁶ Uz dobru kadrovsku bazu nova tehnologija u oblasti informatike obezbeđuje visok stepen sigurnosti od iznenađenja i sigurnost protoka informacija. To govori u prilog nove tehnike ali i mogućnosti zemalja u razvoju u prevazilaženju stanja tehnološke zavisnosti u različitim oblastima, pa i u korišćenju vojne tehnologije. To je i razlog brojnim zahtevima razvijenih zemalja za povećanjem kontrole u toj oblasti, jer ne žele da ispuste stečenu dominaciju.

Sadašnje stanje odnosa razvijenih i zemalja u razvoju zahteva »da se analizira šta je uslovalo tako brz transfer naučnih otkrića u tehnologiju, i sa kakvim posledicama po nerazvijeni svijet«, kojih, veći deo zemalja u razvoju, nije bio odmah svestan.¹⁷ To potvrđuje potrebu oslobađanja zemalja u razvoju od inostrane tehničko-tehnološke zavisnosti koja danas često zamenjuje ranije oblike zavisnosti.

Sasvim je sigurno da će se u budućnosti razvijati nekonvencionalna tehnologija i da se, pored nuklearnog, hemijskog, laserskog, biološkog itd. mogu pojaviti i nova oružja za masovno uništavanje.

¹⁵ R. E. Osgood: *Limited War Revised*. A. Westview Special Study, Boulder Colorado, 1979, str. XIII+124.

¹⁶ Videti: R. W. Riche, *The Impact of Technological Change*, Economic Impact, 1/1983, str. 14—15.

¹⁷ General-pukovnik I. Radaković, Neka pitanja tehničko-tehnološkog razvoja i odbrambene pripreme društva, »Vojno delo« 1/84, str. 27.

Na primer, genetska, nervno-paralitička i geofizička, ili oružja na bazi sadašnjih sredstava, municije, bojeve glave i sl.¹⁸ Najrentabilnija sredstva ratne tehnike za zemlje u razvoju biće ona koja ne zahtevaju velike investicije i infrastrukturu u oblasti privrede i nauke.

Naše mogućnosti u razvoju i eksploataciji nove tehnike i tehnologije sa 25.000 istraživača i modernim i značajnim industrijskim kapacitetima veoma su značajne i moraju se racionalno iskoristiti. Zbog toga su neophodna detaljna proučavanja, prihvatljivi projekti, studije i drugi radovi u kojima bi saznanja o svim ovim problemima došla do punog izražaja i bila iskorišćena u našem ukupnom razvoju, posebno, u razvoju našeg sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

¹⁸ Isto, str. 30.